

///// přehledová studie / survey article //////////////////////////////////////

**SOCIÁLNÍ INOVACE: DOBA
HLEDÁNÍ A TŘÍBENÍ****Social Innovation: The Era of
Searching and Refining**

Abstrakt: Přehledová studie sleduje a analyzuje proměny pojmu sociální inovace. Na základě silné společenské poptávky se z původně dílčí, teoreticky nediskutované a nefixované kategorie stává kategorie obecná. Pokrývá širokou oblast nemateriálních inovací a zároveň se profiluje jako aktivita normativní a intencionální, zaměřená na obecně uznávané sociální cíle. Co do ideově-hodnotových orientací současných koncepcí sociálních inovací studie identifikuje kromě mainstreamu, který zůstává u otevřených hodnotových charakteristik, ještě směr emancipačně-mobilizační a sociálně-tržně odpovědný. V epistemologické rovině se teoretici sociálních inovací hlásí především k praktickému experimentování, pragmatismu, teorii komplexnosti a principům transdisciplinarity.

Klíčová slova: sociální inovace; netechnologická inovace; sociální cíle; sociální podnikání

Abstract: This essay reviews and analyzes the development of the concept of social innovation. In the wake of increasing societal demand, an initially partial and undertheorized category has developed into a general concept, which covers a broad field of immaterial innovation and presents itself as a normative and intentional practice. Among various ideological orientations, the study identifies a mainstream approach with its open attitude towards values, emancipatory-mobilizing stance and a socially- and market-responsible approach. At an epistemological level, theorists of social innovation typically embrace practical experiments, pragmatism, complexity theory and the principles of transdisciplinarity.

Keywords: social innovation; non-technological innovation; social goals; social entrepreneurship

JIŘÍ LOUDÍN

Kabinet pro studium vědy, techniky a společnosti
Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 11000 Praha 1
email / jloudin@flu.cas.cz

Pojem sociální inovace zažívá v posledních letech neobyčejný vzestup, zabývá se jím strmě rostoucí počet publikací, je předmětem četných odborných i veřejných diskursů, stal se v podstatě módním mediálním termínem. Téma bylo začleněno do národních i nadnárodních politik a výzkumných programů, jak o tom např. svědčí nedávné i současné programové dokumenty a výzkumné priority Evropské unie. Kategorie sociální inovace přitom nová není. Dnes se všeobecně jeví být jakousi kompenzační, vyvažovací reakcí na běžný, dominující úzus pojmu inovace ve smyslu inovací technické a ekonomické povahy, ale Benoît Godin upozorňuje na skutečnost, že historicky kategorie sociální inovace všem ostatním výměřům inovace předcházela. Výraz sociální inovátoři a sociální inovace byl v průběhu 19. století používán pro označení různých projevů sociálního reformátorství, ať už radikálního, socialistického, usilujícího o v podstatě revoluční, celkové přeměny společnosti, či umírněného, cíleného na nápravu různých dílčích neřádů sociální povahy.¹ William Ogburn přichází ve 20. letech minulého století s konceptem kulturního zpoždění (cultural gap) vývoje společnosti za tempem technického rozvoje.² Vzniká potřeba adaptace a akcelerace „netechnických“ oblastí sociálního života a to je právě místo pro sociální inovace. Ogburn pracuje s pojmem sociální invence a termín invence používá i pro ostatní typy inovací. (Dnes termín invence označuje fázi zrodu nové myšlenky, slovo inovace pak charakterizuje procesy a dimenze praktického uplatnění nové ideje.)

Na začátku 30. let Ogburn coby člen autorského týmu, který zpracoval expertizu o aktuálních sociálních trendech americké společnosti, definuje sociální inovaci jako novou formu vytvořenou z existujících prvků nemechanické povahy a předkládá seznam 50 moderních sociálních inovací – mezi nimi např. basketbal, bojkot, korespondenční vzdělávání, esperanto, federální rezervní systém, test inteligence, Ku Klux Klan, pas, patent, výzkumný ústav a letní tábor.³

Ve druhé polovině 20. století – zvláště od inspirativních let šedesátých – se lze se slovem sociální inovace průběžně, byť spíše sporadicky setkávat, ale je to termín dílčího významu a zaměření, se kterým se pracuje víceméně

¹ Benoît GODIN, *Social Innovation: Utopias of Innovation from c. 1830 to the Present*. Working Paper No. 11: Project on the Intellectual History of Innovation. Montréal: Institut national de la recherche scientifique 2012.

² William OGBURN, *On Culture and Social Change*. Chicago: University of Chicago Press 1964.

³ William OGBURN (za asistence S.G. GILFILLANA), „The Influence of Invention and Discovery.“ In: *Recent Social Trends in the United States. Report of the President's Research Committee on Social Trends*. McGraw-Hill: New York – London 1933, s. 162–163.

intuitivně či arbitrárně, o obsahu se nevede systematická debata a neváže se k němu rozvinutá teoretická práce.⁴ Sociální inovací se v zásadě rozuměla určitá originální sociální změna převážně na micro- a mezo úrovni.

Zájem o sociální inovace sílí – nepochybně pod vlivem výrazných ekonomických a sociálních změn – koncem 80. let a i v následujícím období se udržuje. Rodí se koncepční analýzy a po světě se ustavují první výzkumná centra zaměřená na sociální inovace. Wolfgang Zapf ve svém vyzdvihovaném článku z roku 1989 přichází s propracovaným konceptem. Provádí kategoriální specifikaci a odlišení vůči nejbližšímu a často zaměňovanému pojmu sociální změny: sociální inovace představují tu část sociální změny, která navozuje nové cesty řešení problémů a mění její směr. Lze je ztotožnit jen s takovými sociálními a politickými reformami, které prokáží svou účinnost v čase a jsou hodny následování. Od revolucí je odlišuje hloubka a dosah změn, revoluce obvykle obsahují celé trsy sociálních inovací, kterým se přirozeně v období zvýšené sociální dynamiky daří. Zapf svou konceptuální práci završuje definicí:

Sociální inovace jsou nové cesty, jak dosáhnout cíle, zvláště nové organizační a regulativní formy, nové životní styly, které mění směr sociální změny, lépe než předchozí praktiky řeší problémy, a které tudíž stojí za to, aby byly následovány a institucionalizovány.⁵

Zapf také nabízí klasifikaci sociálních inovací, když je rozděluje do 7 skupin: organizační změny (v podnikové sféře), nové služby, sociální technologie, spontánní sociální vynálezy, politické inovace, nové vzory uspokojování potřeb, nové životní styly.⁶ Na příčinách silného vzednutí zájmu o sociální inovace v uplynulých desetiletích a zvláště v posledních letech panuje celkem shoda:

– komplexní charakter soudobých společností, tedy silná provázanost a interdependence jejich jednotlivých součástí, kdy dynamika jedněch sektorů (technika, ekonomika) vyvolává potřebu změn sektorů ostatních, tlak na inovace se šíří z původních ohnisek a stává se obecným; tzv. druhá či reflexivní modernita – koncept, jenž popisuje rozvolňování dosavadních tradičních sociálních vazeb a determinant (rodina, sociální původ, stát), dochází k decentralizaci a individualizaci – jedinec může a musí hledat své vlastní, nové strategie osobního rozvoje a sociálního začlenění;

⁴ GODIN, *Social Innovation*, s. 7.

⁵ Wolfgang ZAPF, „Über soziale Innovationen.“ *Soziale Welt*, roč. 40, 1989, č. 1–2, s. 177.

⁶ *Ibid.*, s. 175–176.

- procesy spjaté s dominujícím neoliberálním konceptem společnosti a státu – deregulace, privatizace, komodifikace; formování společnosti vědění – rostoucí význam nemateriálních činitelů (dematerializace) a nemateriálních sektorů – vzdělání, zdravotnictví, kultura, pečovatelsví. Společnost vědění vytváří nové podmínky generování, difuze i aplikace vědění, ustavuje nový rámec pro inovace a adopci nových sociálních praktik;⁷
- globalizace otevírá nové možnosti a výzvy, přináší ale také vývojové disproporce, novou vlnu chudoby, exkluze, imigrace;
- sociální problémy zůstávají finanční a ekonomická krize po roce 2009, která navíc zpochybňuje celkové společenské přínosy prudké dynamiky ekonomického a technického vývoje.

Etablování konceptu sociální inovace má i své interní příčiny, plynoucí z rozvoje inovačního výzkumu samotného, vývoje skrze teoretickou analýzu a syntézu, diverzifikaci a upřesňování pojmů. To však nijak neoslabuje tézi, že je to především odpověď na nové jevy sociální reality.

Pojmové diskuse: hledání identity

Dlouhá desetiletí se pracovalo jednak s obecným pojmem inovace, jednak se subkategoriemi inovace technologická, organizační, institucionální, kulturní, politická či sociální; o ekonomické inovaci se příliš nemluvalo či nepsalo, ekonomický obsah inovací se pokládal za jaksi samozřejmý, implicitní. Žádná z oněch subkategorií se nedočkala takového širokého koncentrovaného úsilí o svou transformaci do pozice zobecnujícího, profilující, robustního teoretického konceptu, jako je tomu v současnosti u inovace sociální.

Vedle oborových definic inovací se pracuje s určitou klasifikační typologií obecného pojmu inovace. Standardní je dělení inovací na produktové a procesní, lineární a nelineární. Lineární inovace startuje v určitém bodě a jednosměrně spěje k užitému cíli: buď vychází z autonomní kreativní myšlenkové činnosti, dnes převážně výzkumu, a finálně nachází uplatnění v praxi, tedy je tlačena nabídkou (*supply-push*), nebo je naopak nejprve identifikována nika na trhu či opomíjená potřeba a k těm pak směřuje intelektuální úsilí, inovace je tažena poptávkou (*demand-pull*). Dnes se zdůrazňuje model nelinearity, podle něhož nelze jednotlivé fáze a typy in-

⁷ Josef HOCHGERNER, „Social Innovation and the Advancement of the General Concept of Innovation.“ In: VIÑALS, C. R. – RODRÍGUEZ, C. P. (eds.), *Social Innovation. New Forms of Organisation in Knowledge-Based Societies*. London – New York: Routledge 2013, s. 14 (12–28).

terakcí od sebe izolovat a jednoznačně typologicky vymezit, ve skutečnosti dochází k jejich neustálému prolínání a překrývání, i tak se ale mnohdy převládající směr procesu určit dá. Problém je, jako obvykle, s adjektivem sociální, a ani zacházení se substantivem inovace není chudé na překážky. Všechny lidské aktivity i jejich výtvoři jsou sociální, jsou uskutečňovány aktéry v sociálních interakcích, v sociálním kontextu a sociálních strukturách, je obtížné vyčlenit lidskou činnost, která by sociální nebyla. Sociální může znamenat vztahující se ke společnosti jako celku – takové jsou i ty koncepce sociálních inovací, které lze interpretovat jako formy cílené společenské změny, transformace, které mají za cíl optimalizovat, harmonizovat vývoj celé společnosti (i když takové přístupy nepřevládají). Vedle toho se termín sociální používá specificktějším způsobem ve vztahu ke konkrétním sociálním otázkám a problémům, to je také doména sociálních inovací na mikro- a mezo úrovni. Slovo inovace zase svádí k příliš širokému, nestrukturovanému, příliš rozvolněnému pojetí, kdy se pod tento koncept zahrnuje vše, co je nějakým způsobem nové. Prvek novosti však obsahuje každé lidské jednání. Odlišit technické a sociální – a naplnit tak ambice sociální inovace na emancipaci – se ukázalo být dosti obtížným. Degelsegger a Kesselring samotné rozlišování technické a sociální inovace zpochybňují: nelze určit, která z nich je ve svém působení „více sociální“.⁸ Zrod nové techniky je sociálním procesem po výtce, navíc se rozšiřuje a diverzifikuje sociální a komunikační základna inovací – jejich produkce se stává otevřeným procesem (open innovation), na němž participují kromě „tradičních“ aktérů (podnikatelé, výzkumníci, technici, politici) ve zvýšené míře uživatelé a reprezentanti veřejnosti a formují se „nové“ inovační sítě a komunity zpravidla intenzivně využívající digitální technologie a platformy sdílení – viz *wiki communities, open source, crowdsourcing* apod. Proto se v rámci pojmové diferenciaci zprvu rází pojmy netechnická a neekonomická inovace, i když i tato koncepce má své slabiny: obtížně se hledá (inovační) aktivita, která by nepracovala s určitými prostředky – a byla by tedy netechnická – a zdroji – a byla by neekonomická. Ale na úrovni cílů a hodnotových orientací inovací takovou klasifikaci respektovat lze – existují nejrůznější neekonomické trhy – politické, vědecké, náboženské, vzdělávací apod.⁹

⁸ Alexandr DEGESEGGER – Alexandr KESSELRING, „Innovation from Outside in: How Relating the Concepts of ‚Actor-Network‘ and ‚Lifeworld‘ Can Help Us to Better Describe Innovation Processes.“ In: LOUDÍN, J. – HOCHGERNER, J. (eds.), *Social and Cultural Dimensions of Innovation in Knowledge Societies*. Praha: Filosofia 2011, s. 112 (111–138).

⁹ Steffen ROTH, „Introduction: Towards a Theory of Robust Innovation.“ In: ROTH, S. (ed.), *Non-technological and Non-economic Innovations. Contributions to a Theory of Robust*

Werner Rammert poznamenává, že technická a sociální inovace nejsou polární kategorie, opakem technické inovace je přece inovace netechnická. Samotný termín technická inovace je sporný, neboť technika jako autonomní referenční rámec neexistuje – technická změna osvědčuje svůj smysl až v jiných oblastech lidské skutečnosti – ekonomice, politice, životním způsobu apod.¹⁰ K Rammertovu pojetí lze vznést dotaz či námitku, zda takovým autonomním referenčním rámcem opravdu jsou ekonomika či politika – zda také, podobně jako technika, nepředstavují spíše prostředky, podmínky, prostředí, nikoliv autonomní cíle. Navíc na nižší úrovni obecnosti, jako součást inovačních aktivit nepochybně technické cíle existují – jako technické problémy, které lidí chtějí vyřešit i bez ohledu na možnou budoucí vnější valorizaci. Věnují čas a energii hledání nového technického řešení proto, že takový problém existuje – tzv. Everest syndrom – a pohání je zvědavost a seberealizace.

Daniel Innerarity zase upozorňuje na nástrahy dělení na materiální a nemateriální dimenze inovací – tato dichotomie je škodlivá, i každá sociální inovace vyžaduje materiální stabilizaci.¹¹ Renaissance pojmu v novém kontextu – poptávka po robustním, nedílčím konceptu sociální inovace – si žádá i jeho redefinici či upřesnění. Stanovit to, čím se odlišuje, i to, co integruje, syntetizuje. Škála definic je bohatá, velmi rozmanitá, jednotliví autoři studií o sociálních inovacích si často postesknuou na jejich až přílišný obsahový rozptyl, aby posléze formulovali svou vlastní. Nadále však „všeobecně akceptovaná a vyčerpávající definice sociální inovace neexistuje.“¹² Obecné definice se obvykle vztahují ke změnám sociálního jednání a praktik, sociálních vztahů, sociálních potřeb a cílů.

Josef Hochgerner rozumí sociální inovací změnu sociálních praktik, která zvyšuje potenciál jednání.¹³ Nechává se tak inspirovat otcem-zakla-

Innovation. Bern: Peter Lang 2009, s. 22 (9–27).

¹⁰ Werner RAMMERT, „Die Innovationen der Gesellschaft.“ In: HOWALDT, J. – JACOBSEN, H. (eds.), *Soziale Innovation. Auf dem Weg zu einem postindustriellen Innovationsparadigma*. Wiesbaden: VS Verlag 2010, s. 40 (21–51).

¹¹ Daniel INNERARITY, *The Democracy of Knowledge*. New York – London: Bloomsbury 2013, s. 164.

¹² Flavia MARTINELLI, „Social Innovation or Social Exclusion? Innovating Social Services in the Context of a Retrenching Welfare State.“ In: FRANZ, W. – HOCHGERNER, J. – JACOBSEN, H. (eds.), *Challenge Social Innovation. Potentials for Business, Social Entrepreneurship, Welfare and Civil Society*. Berlin – Heidelberg: Springer Verlag 2012, s. 171 (169–180).

¹³ Josef HOCHGERNER, „New Combinations of Social Practices in the Knowledge Society.“ In: *Challenge Social Innovation. Potentials for Business, Social Entrepreneurship, Welfare and Civil Society*, s. 87–104.

datelem inovační teorie Josefem Schumpeterem, jenž inovaci vymezil jako novou kombinaci výrobních faktorů, kdy se do vzájemných kombinací dostávají činitelé, které až dosud působily nespojitě. Pokud bychom měli jmenovat jakýsi esencialistický atribut sociální inovace, na kterém se shodne většina autorů, byla by to její intencionalita a normativita. Degel-segger a Kesselring zdůrazňují, že jediným specifikem, kterým se sociální inovace od technických je, že je na sociální problémy orientována intencionálně, vědomě a je inspirována normativními cíli, nikoliv řešením technických problémů.¹⁴ Hlavní proud sociálních inovací je tedy „tažen poptávkou“, cíleně orientován na potřeby a hodnoty, není primárně „tlačen nabídkou“ spontánně, autonomně vzniklých nápadů. („Spontánní vynálezy“ v klasifikaci Zapfa by se v rámci konceptuálního kvasu posledních několika let ocitly mimo hlavní proud teoretických analýz.) Cíle a normy sociálních inovací jsou navíc charakterizovány jako veřejné statky, něco, co slouží celé společnosti. (Ze Zapfova seznamu tedy vypadávají i organizační změny na pracovišti.)

Podle Geoffa Mulgana a Young Foundation se sociální inovace vyznačují tím, že jsou sociální ve svých cílech i prostředcích, jsou to nové ideje (produkty, služby a modely), které zároveň (lépe než jiné alternativy) uspokojují (sociálně uznané) sociální potřeby a vytvářejí nové sociální vztahy a kooperace, jež jsou dobré pro společnost a zvyšují schopnost společnosti jednat.¹⁵ Jedná se o dnes zřejmě nejrepresentativnější definici, jen v lehce modifikované podobě slouží jako východisko i pro dokument Evropské komise *Guide to Social Innovation*.¹⁶

Sociální inovace a hodnoty

Vazba sociálních inovací na sociální cíle a hodnoty je v literatuře reflektována různým způsobem. Někteří autoři se spokojí s širokým výměrem těchto hodnot a cílů coby obecného dobra, jiní v různé míře konkrétnosti

¹⁴ DEGELSEGGER – KESSELRING, „Innovation from Outside in,“ s. 112.

¹⁵ Geoff MULGAN, „Social Innovation Theories: Can Theory Catch Up with Practice? In: FRANZ, W. – HOCHGERNER, J. – JACOBSEN, H. (eds.), *Challenge Social Innovation. Potentials for Business, Social Entrepreneurship, Welfare and Civil Society*. Berlin – Heidelberg: Springer Verlag 2012, s. 22 (19–42). Robin MURRAY – Julie CAULIER-GRICE – Geoff MULGAN, *The Open Book of Social Innovation*. London: NESTA/Young Foundation 2010, s. 3.

¹⁶ *Guide to Social Innovation*. Brussels: European Commission. Regional and Urban Policy 2013, s. 6.

specifikují. Lze se také pokusit o spojení obou přístupů, jak činí např. Nicholls a Murdock, když sociální inovaci definují jako produkci nových idejí a struktur a „proces rekontextualizace v rámci sociálně (re)konstruovaných norem veřejného dobra, spravedlnosti a rovnosti.“¹⁷

Mulgan si je vědom nástrah skrytých za hodnotou „dobra“, pod kterou si různí aktéři představují velmi různé věci a vznikají proto spory, napětí a odmítání. Ty jsou pro Mulgana ale také zdrojem inovační dynamiky. Pokud by se měla najít specifická ideologická inklinace sociálních inovací, je to snaha prohloubit demokracii a přispět k emancipaci společnosti, to však neznamená favorizování kterékoli vlastnické formy sociálních služeb, ty mohou být optimálně poskytovány veřejnými, soukromými i neziskovými organizacemi. Společným ideovým a hodnotovým základem nejrůznějších forem sociálních inovací je hluboká demokratická víra v emancipaci společnosti, komunikativní rovnost a humanitu, osvícenská víra v kumulativní růst vědění a porozumění a přesvědčení, že schopnost dobra vítězit roste spolu s tím, jak se rozšiřuje základna moci.¹⁸

Hodnoty důvěry a participace občanů vyzdvihuje Denis Harrison,¹⁹ Flavia Martinelli jako cíl sociální inovace chápe sociální spravedlnost či sociální kohezi (na rozdíl od inovace ekonomické zaměřené na kompetitivitu).²⁰ Nicholls a Murdock ovšem poukazují na skutečnost, že vyznění sociálních inovací nemusí být vždy společnosti prospěšné: původně akceptované sociální cíle se časem mohou odhalit jako destruktivní, mohou se vyskytnout nezamýšlené negativní důsledky či dojde k odklonu od původního cíle.²¹ V podobném varovném duchu uvažuje Rammert, když zmiňuje dynamickou kreativitu zločinu.²²

Silnou ideovou a hodnotovou identitou se vyznačují koncepce sociálních inovací, jež bychom mohli označit jako *emancipačně-mobilizační*. Zde jsou určujícími hodnotami sociálních inovací spolupráce, důvěra, rovnost, spravedlnost, solidarita, redistribuce bohatství a potírání chudoby, cílem je omezení restriktivní moci skrze přátelství, soucit a nezištnost. V roli

¹⁷ Alex NICHOLLS – Alex MURDOCK, „The Nature of Social Innovation.“ In: NICHOLLS, A. – MURDOCK, A., *Social Innovation. Blurring Boundaries to Reconfigure Markets*. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2012, s. 2 (1–30).

¹⁸ MULGAN, „Social Innovation Theories,“ s. 22, 33.

¹⁹ Denis HARRISSON, „Social Innovation: What Is Coming Apart and What Is Being Rebuilt?“ In: FRANZ, W. – HOCHGERNER, J. – JACOBSEN, H. (eds.), *Challenge Social Innovation. Potentials for Business, Social Entrepreneurship, Welfare and Civil Society*, s. 73–86.

²⁰ MARTINELLI, „Social Innovation or Social Exclusion?“ s. 172.

²¹ NICHOLLS – MURDOCK, „The Nature of Social Innovation,“ s. 5.

²² RAMMERT, „Die Innovationen der Gesellschaft,“ s. 33.

adekvátních pohybových forem vystupují síťové organizace (založených na důvěře a vzájemném respektu oproti rigiditě státních byrokracií) a lokální společenství, v nichž je možno rekonfigurovat sociální vazby narušené tržní agresí. Skutečnost sociálních inovací je reprezentována pojmy jako iniciativy zdola, decentralizace, rozptýlenost, diverzita, heterogenita, kontextualita, terčem kritiky jsou neoliberalní praktiky.

Zastánci tohoto pojetí (zde především autoři, kteří přispěli do kolektivní publikace *The International Handbook on Social Innovation*)²³ odmítají utilitaristický model (orientovaný na řešení věcných naléhavých problémů) a hlásí se spíše k „sociálnímu“ přístupu – zasazení sociálních inovací do širšího sociálního pohybu, který také překonává dosud dominantní koncept zaměřený výlučně na mikro-procesy. V sociálních inovacích spatřují především alternativní socio-politické diskurzy a potenciál sociální změny v konkrétních jedinečných podmínkách. Sociální inovace představují politicko-ideologickou alternativu a mobilizační sílu v reakci na ekonomické a technické inovace a proti exkluzi a odcizující dynamice ekonomického systému. Mobilizační potenciál má být ve jménu solidarity a environmen-tální a ekonomické změny nasazen proti privatizačním téžím a deprivacím zaviněnými kapitalismem.²⁴ Autoři tohoto vyznání projevují jistou starost, že potenciál sociální inovace využívá i ideový protivník – užívání pojmu se stává ambivalentnější: na jedné straně je nadále mocným vodítkem pro sociální a politická hnutí usilující o lidský rozvoj, na druhé straně je sociální inovace vítána jako 'nový' přístup k řešení krize sociálního státu reorganiza-cí systému sociální podpory prostřednictvím komodifikace a privatizace jejích některých služeb a nákladovou restruktura-cí jiných – sociální inovace by tak byla včleněna do procesu „roztírání neoliberalismu“ skrze její zahrnutí do balíčku *best practices*. Zaznívají varovná slova před takovými vě-jičkami, jako jsou „pečující liberalismus“, „nová správa“ či „experimentální regulace“.²⁵

Kritice je podroben dosavadní akademický diskurz o sociálních inovacích: je mu vyčítána morální neutralita a orientace na potřeby technických a ekonomických inovací, politická debata je rovněž shledána takto

²³ Frank MOULAERT – Diana MacCALLUM – Abdelillah HAMDOUCH (eds.), *The International Handbook on Social Innovation. Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research*. Cheltenham – Northampton: Edward Elgar 2013.

²⁴ Frank MOULAERT – Diana MacCALLUM – Jean HILLIER, „Social Innovation: Intuition, Precept, Concept, Theory and Practice.“ In: MOULAERT, F. – MacCALLUM, D. – HAMDOUCH, A. (eds.), *The International Handbook on Social Innovation*, s. 18 (13–24).

²⁵ *Ibid.*, s. 17.

redukcionistickou. Prostřednictvím veřejných neoliberálních politik pak dochází k importu byznysových hodnot a praktik do sociální sféry, i když je zaznamenán i opačný proces – byznys přejímá praktiky vyvinuté v sociální sféře jako např. horizontální procesy učení, sítě, sociální a environmentální odpovědnosti.²⁶

Velké naděje jsou spojovány s rozvojem sociální ekonomiky, lokální solidární ekonomiky, která se posléze reintegruje do širší hospodářské soustavy. Ta může změnit nerovnováhu mezi privátní hojností a veřejnou chudobou, vytvářet místní poptávku. Sociální ekonomika začleňuje hospodářské aktivity do specifických časově-prostorových kontextů „orientovaných spíše na rytmus sociální reprodukce než šílené cirkulace digitalizovaného finančního kapitálu.“²⁷ Je to také výzva k rezistenci proti komodifikaci vzdělání, kultury, zdravotnictví, ostatních sfér života. Jde o to posílit autonomii sociálních vztahů, jež přesahují sféru ekonomických a výrobních vztahů, revalorizovat ideu sociálních sítí a morálních komunit.

Kognitivní báze sociálních inovací

Když si Wolfgang Zapf položil otázku, zda sociální vědy mohou sehrát v rozvoji sociálních inovací obdobnou roli, jakou sehrály přírodní vědy v případě technických inovací, odpověděl „omezeným ano.“ Připomíná ale, že jako technické inovace jsou primárně aktivitou a zásluhou praktiků, jejich vědění, obratnosti a odolnosti, je tomu tak i u sociálních inovací. Tam jsou tyto vlastnosti vyžadovány u politiků, manažerů, v případě inovací vzešlých ze zdola jsou také klíčové každodenní experimenty a praktiky subkultur a sociálních hnutí.²⁸ Sociální inovace skutečně nejsou založeny na sofistikovaném vědeckém poznání, velkých vědeckých programech, i pro Mulgana jsou nerozlučně provázány s permanentním experimentováním, metodou pokusu a omylu.²⁹

S poznávacími procesy jako součástmi sociálních inovací jsou často spojovány kategorie komplexnost a heterogenita. Vztahují se především k nárokům na mentální uchopení problémů, k nimž sociální inovace cílí.

²⁶ Bob JESSOP – Frank MOULAERT – Lars HULGÅRD – Abdelillah HAMDOUN, „Social Innovation Research: a New Stage in Innovation Analysis?“ In: MOULAERT, F. – MacCALLUM, D. – HAMDOUN, A. (eds.), *The International Handbook on Social Innovation*, s. 120 (110–130).

²⁷ *Ibid.*, s. 118.

²⁸ ZAPF, „Über soziale Innovationen,“ s. 182.

²⁹ MULGAN, „Social Innovation Theories,“ s. 32–34.

Ty v sobě totiž často obsahují různost řádů a úrovní, je to heterogenní látka: je nutno různorodým řádům porozumět, pohybovat se v jejich odlišných sémantických polích (vzájemně je překládat), využívat jejich ambivalenci. Nejúspěšnější praktici sociálních inovací se suverénně pohybují napříč takovými oblastmi jako je medicína byznys, dobrovolné aktivity a vzdělání, právo a politika a jsou schopni kombinovat různorodé řády jednání.³⁰ Teoretici sociálních inovací se také hlásí k pragmatismu, který se přirozeně nabízí už tím, že akcentuje kontextuální vědění stejně jako zásadu adaptability.³¹ Diverzita, heterogenita aktérů a kontextů (sociální, kulturní, generační, teritoriální) sociální inovace zakládá kvalitu produkovaného vědění (proměnlivostí perspektivy podporuje kreativní divergentní myšlení).³² Experimentující občané uplatňují své implicitní (*tacit*), lokální a komplexní praktické vědění a inovativní sociální podnikatelé integrují široce rozptýlené vědění konzumentů a snaží se překračovat technokratická řešení.³³ Jessop a další žádají rozvinout ideově vyhraněnou epistemologii, která je citlivá k nevyhnutelné dialektice boje mezi silami hlásícími se k radikálním sociálním inovacím orientovaným na sociální emancipaci a těmi, kdo se snaží udržovat asymetricky organizovaný sociální řád orientovaný na zisk, efektivní trhy a byznysové vztahy.³⁴

Silně se v diskursu o kognitivních praktikách sociálních inovací ozývá volání po transdisciplinaritě – zde chápané nejen jako integrace různých oborů, ale i intenzivní spolupráce výzkumníků a praktiků. Transdisciplinarity je chápána jako „epistemologická inovace posilující multi-perspektivitu, kontextuální senzitivitu, zapojení stakeholderů i vytváření a podporu center pro společné zkoumání oblastí, v nichž aktéři musí jednat.“³⁵ Transdiscipli-

³⁰ *Ibid.*, s. 27.

³¹ *Ibid.*, s. 36.

³² Carmen RODRIGUEZ, „Conclusions: Re-examining the Concept of Social Innovation.“ In: VIÑALS, C. R. – RODRÍGUEZ, C. P. (eds.), *Social Innovation. New Forms of Organisation in Knowledge-Based Societies*. London – New York: Routledge 2013, s. 229 (221–231).

³³ Andreas PYKKA – Horst HANUSCH, „Social Innovations in the Perspective of Comprehensive Neo-Schumpeterian Economics.“ In: VIÑALS, C. R. – RODRÍGUEZ, C. P. (eds.), *Social Innovation. New Forms of Organisation in Knowledge-Based Societies*. London – New York: Routledge 2013, s. 31 (29–43).

³⁴ JESSOP – MOULAERT – HULGÅRD – HAMDOUCH, „Social Innovation Research,“ s. 112.

³⁵ Andreas NOVY – Sarah HABERSACK – Barbara SCHALLER, „Innovative Forms of Knowledge Production: Transdisciplinarity and Knowledge Alliances.“ In: MOULAERT, F. – MacCALLUM, D. – HAMDOUCH, A. (eds.), *The International Handbook on Social Innovation*, s. 430 (430–441).

narita umožňuje výzkumníkům vnímat rozpory a porozumět různorodosti perspektiv a konfliktnosti zájmů. Pokud se zkoumání zúčastňují sami sociální aktéři, např. vylučování, mají příležitost získat přístup k relevantnímu vědění. Opětovně je zdůrazňována potřeba holistického přístupu, např. problémy socio-kulturního vyloučení nelze pochopit bez kontextu deindustrializace, finanční liberalizace a monetární politiky.³⁶

Novy, Habersack a Schaller uvádějí jako specifickou aplikaci transdisciplinarit tzv. znalostní aliance (Znalostní aliance jsou nejen instrumentem a inkubátorem sociálních inovací, ale jsou jimi samy).³⁷ Ty jsou prezentovány jako udržitelná výzkumná a učící se partnerství, jež zahrnují výzkumníky i praktiky a jsou postaveny na vzájemném respektu a učení, reflexivitě, dialogu, povstávají z praxe kolektivního jednání. Znalostní aliance mohou mít konkrétní formu mezinárodních, zejména evropských výzkumných platform, komunitních společenství, národních projektů a podobně. Jejich společným jmenovatelem je ambice produkovat relevantní a robustní vědění, které pomůže utvářet společnost, v níž by panovala větší rovnost.³⁸

Partnerský výzkum je vůbec přirozeným formátem znalostní produkce pro potřeby sociálních inovací, tj. takové konfigurace, která spotřebiteli-uživateli umožňuje se přímo zapojit do generování vědění a výzkumníkům zpřístupňuje cestu jak provádět základní výzkum, který reaguje na potřeby především lokálních pospolitostí a občanské společnosti. Tento proud organizace výzkumu navazuje na tradici vědeckých dílen (*science shops*) z 60. let, kdy se univerzity otevíraly potřebám komunit, sociálních hnutí a nejrůznějších občanských iniciativ a pomáhaly jim řešit např. problémy ekologické či sociální povahy. I dnes se kooperace výzkumu a nejrůznějších sociálních ak-

³⁶ *Ibid.*, s. 431.

³⁷ *Ibid.*, s. 430.

³⁸ *Ibid.*, s. 433. Jako příklady znalostních aliancí jsou autory stati prezentovány projekty „Unequal Diversity: School Meets University“ a „Social Polis“. V prvním případě jde o spolupráci vídeňské ekonomické univerzity, gymnázia a střední školy, ve které 80% žáků pochází z rodin imigrantů a neněmeckým mateřským jazykem (později se do projektu zapojuje i gymnázium v Turecku a střední škola v Srbsku) a předmětem společného výzkumu je město jako životní realita z různých perspektiv. Experimentování v oblasti sociální koheze, vzdělání a interkulturního učení ukázalo, že diverzita aktérů se projevuje jako hlavní zdroj inovací a kreativity, ale je to i největší výzva. Ve druhém případě jde o evropský projekt k městské sociální kohezi, jehož se účastní výzkumníci, aktivisté, komunitní pracovníci, plánovači, architekti, lokální politici a kterého cílem bylo také povznést stakeholdery, kteří jinak žijí mimo vědecké a politické síť.

térů – stakeholderů, aktivistů, místních politiků apod. – zaměřuje zejména na otázky spojené s rozvojem sociální ekonomiky (neziskového sektoru).³⁹

Sociální podnikání a sociální služby

Sociální podnikání a sociální služby jsou tou oblastí, kde se valná část sociálních inovací odehrává, zvláště těch na mikro- a mezo úrovni, kterých je ovšem většina. Vlastním terénem těchto aktivit je tržní prostředí, proto bychom hodnotové orientace zde realizovaných sociálních inovací označili jako *sociálně-tržně odpovědné*. V posledních letech se sociálními inovacemi zabývají i velké nadnárodní společnosti, některé z nich dokonce založily speciální divize sociálních inovací (např. Hewlett Packard a další).⁴⁰ Tento zájem se postupně vyvinul z uplatňování principu společenské odpovědnosti firem (CSR – *Corporate Social Responsibility*), která zase byla postavena na konceptu tzv. sdílené hodnoty, jež představuje „politiku a praktické postupy, které zvyšují konkurenceschopnost firem a zároveň zlepšují ekonomické a sociální podmínky, v nichž firma operuje.“⁴¹ Velký byznys hledá a uplatňuje ve svých sociálních a charitativních aktivitách nové, inovativní prvky. IBM ve spolupráci s NGO a neziskovými organizacemi organizuje institut firemního dobrovolnictví, kdy zaměstnanci po určitý čas pomáhají rozvoji podnikání v Africe ve sféře poradenství a konzultací, Shell se v rozvojových zemích angažuje při sestavování sociálně udržitelných byznys modelů. Dell a Nokia poskytují techniku a expertízu různým studentským aktivitám.⁴²

Přesto se tento typ firem mezi sociální podniky nezařazuje, pro sociální podnikatelé totiž není hlavním cílem zisk, nýbrž určitý sociální účinek (*EU Social Business Initiative 2012*). Sociální podnikání představuje „hybridní formu organizace kombinující finanční imperativ privátního sektoru se

³⁹ Jean-Marc FONTAN – Denis HARRISSON – Juan-Luis KLEIN, „Partnership-Based Research: Coproduction of Knowledge and Contribution to Social Innovation.“ In: MOULAERT, F. – MacCALLUM, D. – HAMDOUCH, A. (eds.), *The International Handbook on Social Innovation*, s. 308–319.

⁴⁰ Mirjam SCHÖNING, „Social Entrepreneurs as Main Drivers of Social Innovation.“ In: OSBURG, T. –SCHMIDPETER, R. (eds.), *Social Innovation. Solutions for a Sustainable Future*. Berlin – Heidelberg: Springer 2013, s. 114 (111–118).

⁴¹ Stefan CRETS – James CELER, „The Interdependence of CSR and Social Innovation.“ In: OSBURG, T. –SCHMIDPETER, R. (eds.), *Social Innovation. Solutions for a Sustainable Future*, s. 78 (77–88).

⁴² Bradley GOOGINS, „Leading with Innovation: Transforming Corporate Social Responsibility.“ In: OSBURG, T. – SCHMIDPETER, R. (eds.), *Social Innovation. Solutions for a Sustainable Future*, s. 92–95 (89–98).

sociálním posláním.⁴³ Sociální podniky mají nejrůznější právní formu – veřejné (státní), soukromé i neziskové organizace. Některé sociální firmy dosahují slušných zisků, např. v oboru mikrofinancí (mikropůjček), hlavní však je, zda jako hlavní misi mají sociální a environmentální cíle.⁴⁴ Jako obecně nejsou zdaleka všichni podnikatelé inovátoři, ani sociální podnikatelé nejsou nutně inovativní, tyto dvě množiny se nekryjí. Navíc, „sociální podnikatelé ... sociální cíle uskutečňují v tržním prostředí. Sociální inovace tržní prostředí nevyžadují a dosti často, na základě své transformativní povahy, mohou existující ekonomické modely a ideologie zpochybňovat.“⁴⁵

Profilujícím, reprezentativním sektorem pro průnik sociálních inovací a sociálního podnikání se zdají být sociální služby, už proto, že v uplynulých desetiletích prošly značnými institucionálními a organizačními změnami. Sféra sociálních služeb se jeví být přirozeným přívětivým prostředím pro uplatnění a rozvoj sociálních inovací: je to doména bezprostředních mezilidských vztahů bez nutné intervence techniky, na lokální úrovni se uplatní znalost kontextu, náklady nemusí být vysoké. Tyto předpoklady spolu s tézí, že sociální inovace inherentně přeje sociální inkluzi, se jala kriticky přezkoumat Flavia Martinelli, která svou analýzu opírá o širší obraz nedávných proměn celkového politického a ekonomického rámce působení sociálních služeb.⁴⁶ V 90. letech – v rámci restrukturalizace veřejných (státních) politik a služeb došlo k „podivné konvergenci“ neoliberálních restrukturalizačních strategií založených na deregulaci, liberalizaci a privatizaci s cílem zvýšit efektivitu a kompetitivitu a mobilizačních snah uživatelů a občanské společnosti o kvalitnější služby. Tyto změny byly výsledkem tlaků na straně nabídky: nedostatek peněz, údajná neefektivita veřejného sektoru, rigidita a byrokracie – i na straně poptávky: volání po pestřejší nabídce, individualizaci, větším zapojení uživatelů, personalizaci služeb a demokratičtější správě. Měl tak vzniknout velký prostor – i když pro mnohé vynuceně – pro

⁴³ Fergus LYON, „Social Innovation, Co-operation, and Competition: Inter-organizational Relations for Social Enterprises in the Delivery of Public Services.“ In: NICHOLLS, A. – MURDOCK, A., *Social Innovation. Blurring Boundaries to Reconfigure Markets*. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2012, s. 140 (139–161).

⁴⁴ Mirjam SCHÖNING, „Social Entrepreneurs as Main Drivers of Social Innovation.“ In: OSBURG, T. –SCHMIDPETER, R. (eds.), *Social Innovation. Solutions for a Sustainable Future*, s. 114.

⁴⁵ Michele-Lee MOORE – Frances R. WESTLEY – Ola TJORNBO – Carin HOLROYD, „The Loop, the Lens, and the Lesson: Using Resilience Theory to Examine Public Policy and Social Innovation.“ In: NICHOLLS, A. – MURDOCK, A., *Social Innovation. Blurring Boundaries to Reconfigure Markets*. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2012, s. 90 (89–113).

⁴⁶ MARTINELLI, „Social Innovation or Social Exclusion?“ s. 170.

uplatnění vynalézavosti a iniciativy zdola.⁴⁷ Vstřícně byla přijímána premisa, že decentralizace, devoluce na „lokální sociální systém“ může významně přispět k lepší identifikaci potřeb, individualizaci a adaptaci služeb na místní specifika, zapojení uživatelů a místní občanské společnosti do plánování a poskytování služeb. Jako příklad sociální inovace je uváděn participativní model sociálních služeb, který charakterizuje nejen demokratičtější řízení a emancipace uživatelů, ale i uživatelsky přívětivější a dokonce levnější služby. Participativní sociální služby kladou důraz na komunitní jednání směřující k posílení či uspokojování opomíjených potřeb, a působí tedy jako alternativa existujících praktik. Inovované sociální služby tak mají nahradit starý „kvazi-univerzální“ systém vyznačující se rigiditou, standardizací a neefektivitou. Konkrétní uplatnění alternativních modelů však odvisí od konkrétních místních podmínek, kde jsou místní správy méně inovativní a finance limitované, decentralizace obvykle znamená zhoršení služeb. Lze konstatovat, že diverzifikace, liberalizace a devoluce sociálních služeb vede namnoze k jejich stratifikaci, diferenciaci v úrovni a kvalitě a zvyšují se nerovnosti co do přístupu a kvality mezi zeměmi, regiony i sociálními skupinami. Nejchudší lokality a nejchudší lidé, zvláště imigranti – jsou ze sociálních služeb vylučováni.⁴⁸ Při nedostatku finančních a sociálních zdrojů zůstávají inovace v sociálních službách spíše epizodické, nešíří se. Inovační iniciativy často nepřežijí svou mobilizační pionýrskou fázi, nepokročí do fáze institucionalizace a universalizace, aby byly udržitelné a dostupné ostatním.⁴⁹

Martinelli dospívá k závěru, že sociální inovace nemohou být zcela ponechány trhu či neziskovému sektoru a uživatelům, nemohou fungovat jen jako alternativa státních veřejných služeb, nýbrž v koordinaci s nimi, za podpory státu. Inovace vyvinuté lokálně mimo stát se mohou rozšířit a stát udržitelnějšími jen za podpory a součinnosti státu.⁵⁰ Reálný obraz průniku sociálních inovací do sociálních služeb může posloužit i jako jistý test robustnosti a relevance samotného „upgradovaného“ pojmu. Dynamika a charakter změn ve společnosti volá jednak po invenčních, inovativních řešeních, jednak po řešeních sociálních. Překotný a často nekontrolovatelný

⁴⁷ *Ibid.*, s.171.

⁴⁸ *Ibid.*, s. 172–175.

⁴⁹ *Ibid.*, s. 176.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 174–176. Martinelli poukazuje na dobrou zkušenost Dánska, kde stát outsourcoval služby neziskovému sektoru, aby lépe odpovídaly potřebám, ale ponechal si financování a monitoring (kvalita, přístup, pracovní prostředí). V jiných případech – Itálii či Velké Británii – byl outsourcing postaven vyloženě na redukci financování, což vedlo ke zhoršení smluvních podmínek i profesionální kvalifikace, tedy i k poklesu kvality služeb.

vývoj ekonomiky a techniky přinejmenším nezmírňuje palčivost nových závažných sociálních problémů – pokud k nim sám nemalou měrou nepřispívá. Je poptávka po jisté sociální autonomii jako doméně lidské cílené, normativní kreativity.

Pokud za vzestupem, rekonceptualizací kategorie je skutečnost, že adekvátně vyjadřuje a pojmenovává nové jevy či trendy, sama oněm procesům pomáhá (facilitace). Pokud by však šlo především jen o jakési přeznámkování, přínos pozitivní není. Za politickým a mediálním úspěchem pojmu sociální inovace se skrývá nebezpečí, že se oslabuje jeho inovativní obsah a, slovy Flavie Martinelli – že „se stane prázdným, či ještě hůře, instrumentálním rétorickým obratem.“⁵¹

⁵¹ *Ibid.*, s. 171.